

Lavinia Mihaela VLĂDILĂ
Universitatea Valahia din Târgoviște
Facultatea de Științe Juridice, Sociale și Politice

MANUAL
DE DREPT PENAL
- PARTEA GENERALĂ -



Copyright © 2010, **Editura PRO UNIVERSITARIA**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin

Editurii PRO UNIVERSITARIA

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al **Editurii PRO UNIVERSITARIA**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
VLĂDILĂ, LAVINIA MIHAELA

Manual de drept penal : partea generală / Lavinia
Mihaela Vlădilă. - București : Pro Universitaria, 2010

Bibliogr.

ISBN 978-973-129-507-7

PREFAȚĂ

Meritorie temeritatea cu care tânăra cercetătoare Lavinia Vlădilă – doctorand, lector la Facultatea de Științe Juridice, Sociale și Politice a Universității „Valahia” din Târgoviște – a abordat vasta problematică a dreptului penal material.

Autoarea manualului de drept penal – partea generală – a reușit, prin valorificarea unei bogate documentații de specialitate, să ofere studenților, și nu numai lor, un studiu amplu și aprofundat al problemelor de bază ale dreptului penal material.

Conceput pe structura Codului penal din 1969, încă în vigoare, cu toate modificările și completările aduse, manualul nu-și pierde nici actualitatea, nici interesul, întrucât instituțiile de bază ale dreptului penal nu suferă modificări majore în „viitorul” Cod penal.

Doamna Lavinia Vlădilă a manifestat un interes aparte pentru analiza locului și rolului pe care îl au în legislația penală românească normele penale comunitare, odată cu intrarea României în Uniunea Europeană.

În analiza diferitelor instituții de drept penal, autoarea a valorizat și cunoștințele dobândite cu prilejul efectuării unui stagiu de profil în Spania, extinzând astfel sfera raportării monografiei la legislația europeană.

Până la intrarea în vigoare a noului Cod penal (care a fost adoptat prin asumarea răspunderii guvernamentale sub rezerva modificării sau completării lui) va mai trece mult timp în care această lucrare, de referință în domeniu, este recomandabilă tuturor celor care studiază în facultățile de drept, ea prezentând un real interes.

*Conferențiar universitar,
Doctor Maria Coca-Cozma*

CAPITOLUL I

NOȚIUNI GENERALE DESPRE DREPTUL PENAL

1. Considerații preliminare

a. Noțiunea de drept penal. Denumirea de drept penal este susceptibilă de a avea mai multe înțelesuri sau accepțiuni. Ea poate avea atât înțelesul de ramură, cât și de știință a dreptului. Prima se raportează la ansamblul normelor și instituțiilor dreptului, în timp ce a doua cuprinde concepțiile, ideile sau teoriile cu privire la dreptul penal¹.

Ceea ce ne interesează acum și aici este dreptul penal, ca ramură a sistemului nostru de drept.

Existența oricărei societăți, indiferent de modul său de organizare, presupune și impune respectarea de către membrii săi a valorilor fundamentale ale acesteia.

În scopul apărării acestor valori (enumerare în art.1 C. pen.), membrii societății intră în mod obiectiv în relații specifice de ocrotire socială, în cadrul cărora au obligația de a nu aduce atingere prin faptele lor respectivelor entități (valori) ai căror titulari sunt fie societatea, fie membrii acesteia.

Dezvoltarea normală a societății este asigurată, de regulă, prin inspectarea acestor îndatoriri, ceea ce face ca relațiile de apărare socială să îmbrace forma unor relații de cooperare între oameni în realizarea ordinii sociale. Spunem de regulă, deoarece intervine și abaterea, adică neconformarea cu aceste exigențe impuse de societatea însăși, prin săvârșirea unor fapte care lezează sau pun în pericol valorile sociale, ceea ce generează, tot în mod obiectiv, relații de conflict între titularii acestora (statul, persoanele fizice și persoanele juridice) și cei care le-au nesocotit, periclitându-le existența.

Rezolvarea (soluționarea) stării de conflict, pentru restabilirea relațiilor de apărare socială încălcate, constituie o necesitate și intervine prin aplicarea normelor de drept penal, care asigură ordinea juridică penală.

Așa fiind, **dreptul penal**, într-o definiție concisă, **reprezintă totalitatea** (ansamblul) **normelor juridice, care reglementează activitatea represivă a statului** la un moment dat și într-o societate dată, sau, mai pe larg, ansamblul normelor juridice, care reglementează relațiile sociale de apărare a valorilor sociale fundamentale, prin prevederea faptelor și a condițiilor în care acestea sunt interzise ca infracțiuni (preceptul normei), precum și a sancțiunilor ce urmează a fi luate sau aplicate (sancțiunea normei) în cazul săvârșirii lor, în scopul apărării și ocrotirii ordinii sociale.²

¹ Pentru a defini dreptul penal atât ca ramură a sistemului de drept, cât și ca știință a dreptului penal, v. Costică Bulai, Bogdan N. Bulai, *Manual de drept penal – partea generală*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 7.

² Pentru alte definiții ale dreptului penal, v.: Costică Bulai, Bogdan N. Bulai, *op. cit.*, pp. 7-8; Ion Oancea, *Tratat de drept penal. Partea generală*, Ed. All, București, 1994, pp. 6-7; Matei Basarab, *Drept penal român - partea generală*, vol. I, Editura Fundației Chemarea, Iași, 1992, p. 3; Constantin Mitache, Cristian Mitache, *Drept penal român – partea generală, ediție revăzută și adăugită*, Ed. Universul Juridic, București, 2007, p. 20.

Spre deosebire de dreptul penal insular sau anglo-saxon, care a reținut denumirea de *drept criminal* (*criminal law*), dreptul continental folosește denumirea de *drept penal*, ce derivă de la cuvântul latin *poena*, însemnând pedeapsă.

b. Obiectul dreptului penal. Stabilirea cu precizie a obiectului dreptului penal este necesară pentru însăși determinarea noțiunii de drept penal, întrucât de cunoașterea obiectului depinde, în primul rând, delimitarea dreptului penal de celelalte ramuri de drept, în cadrul sistemului și, apoi, a caracterului normelor care formează conținutul acestuia.

Teoria dreptului penal este unanimă în această privință, considerând că, **obiect** al unei ramuri de drept **este o anumită sau anumite relații sociale** care trebuie reglementate juridic, fiecărei ramuri de drept revenindu-i astfel anumite relații sociale pe care le reglementează, în mod distinct.

Dreptul penal reglementează relațiile sociale care apar în activitatea de apărare socială (de represiune ori de constrângere penală). Prin reglementare juridică, participanților la aceste relații sociale (organe juridice și infractori) li se recunosc drepturi și obligații în așa fel încât aceste relații sociale să se desfășoare conform dreptului.

c. Scopul și funcțiile dreptului penal. Scopul oricărei ramuri de drept desemnează însăși esența acesteia, iar scopul dreptului penal determină rolul și locul acestuia în ansamblul activității de apărare socială împotriva criminalității.

În cunoașterea esenței dreptului penal, un loc aparte îl ocupă politica penală, desemnată prin ansamblul măsurilor și mijloacelor „*de prevenire și combatere a fenomenului infracțional, precum și ansamblul principiilor de elaborare și aplicare a acestor mijloace și măsuri, adaptate la un moment dat, într-o anumită țară.*”¹

Politica penală din țara noastră este în strânsă concordanță cu politica generală a statului și este orientată în două direcții principale, respectiv prevenirea săvârșirii faptelor periculoase pentru societate și reprimarea celor care au săvârșit astfel de fapte.²

În consecință, **scopul dreptului penal constă în apărarea valorilor sociale fundamentale ale statului împotriva infracțiunilor** și este desemnat, ca atare, prin dispozițiile cuprinse în art. 1 C. pen. sub titlul „Scopul legii penale”: „*Legea penală apară împotriva infracțiunilor, România, suveranitatea, independența, unitatea și indivizibilitatea statului, persoana, drepturile și libertățile acesteia, proprietatea, precum și întreaga ordine de drept.*”

În realizarea scopului său dreptul penal îndeplinește anumite sarcini sau **funcții**, și anume: **prevenirea săvârșirii infracțiunilor** (prin incriminarea faptelor periculoase pentru societate, sub sancțiunea pedepsei); **asigurarea cadrului legal de desfășurare a activității** organelor de stat competente în realizarea funcției de apărare socială și **asigurarea dezvoltării noilor valori și relații sociale**, care apar în evoluția societății.

¹ Costică Bulai, Bogdan N. Bulai, *op. cit.*, p. 22.

² *Ibidem*, p.23.

d. Caracterele dreptului penal. În teoria generală a dreptului, s-au purtat vii discuții în legătură cu caracterele – normativ, unitar și autonom – ale dreptului penal, acestei ramuri a dreptului atribuindu-i-se doar un caracter sancționator.

Caracterul autonom se justifică prin obiect propriu de reglementare, prin faptul că relațiile de apărare socială nu fac obiect de reglementare pentru alte ramuri de drept și prin existența unor relații sociale pe care doar dreptul penal le ocrotește, cum ar fi sentimentul de milă (apărat prin incriminarea infracțiunii de lăsare fără ajutor a unei persoane a cărei viață, sănătate sau integritate corporală este în primejdie – art. 315 C. pen.), sau respectul cuvenit morților (incriminarea în acest sens a infracțiunii de profanare de morminte – art. 319 C. pen.).

Discuțiile doctrinare contradictorii de care aminteam se refereau tocmai la caracterul autonom al dreptului penal. Autorii care îmbrățișau opinia contrară argumentau prin faptul că dreptul penal ar realiza doar un plus de sancțiune atunci când sancțiunea din norma extrapenală nu ar fi îndestulătoare. Chiar dacă există și alte ramuri de drept care reglementează anumite relații sociale pe care și dreptul penal le reglementează, fiecare dintre aceste ramuri de drept realizează o protecție specifică, nesuprapunându-și protecția juridică.

Însă, ceea ce tocmai am arătat se constituie în suficiente argumente pentru a caracteriza această ramură a dreptului ca având un caracter autonom. Astfel, dreptul penal nu reglementează desfășurarea relațiilor sociale ce revin altor ramuri de drept, iar în cazul în care sunt încălcate norme ce țin de aceste ramuri, dar care intră și în sfera dreptului penal (cum ar fi patrimoniul, familia etc.), participanții la procesul penal sunt specifici dreptului penal și procesual penal¹.

Un alt caracter al dreptului penal, vizează *unitatea acestuia*. Caracterul unitar este reflectat de unitatea principiilor care străbat legislația penală, și nu este infirmat de împrejurarea că normele penale se găsesc grupate în partea generală și partea specială sau în legi generale și legi speciale. Acest caracter își găsește reflectarea juridică și în norma penală, art. 362 precizând, în acest sens, că: „*Dispozițiile din partea generală a acestui cod se aplică și faptelor sancționate prin legi speciale afară de cazul când legea dispune altfel*”.

Împărțirea dihotomică a dreptului în public și privat, face ca și dreptul penal, ca ramură de drept, să se încadreze în una dintre cele două mari clase, determinând în acest fel un alt caracter: *caracterul de drept public*. Filiația dreptului penal la marea grupă a dreptului public este determinată, pe de o parte, de caracterul normelor, întotdeauna imperative și obligatorii, de raporturile dintre subiectele raportului juridic penal, ce presupun subordonarea cetățenilor statului, și de scopul dreptului penal, acela de ocrotire generală a societății în ansamblul ei, și a fiecărui individ, în particular.

Astfel, statul și societatea, prin organele diriguitoare, au fost întotdeauna interesate de apărarea valorilor sociale. Prin urmare, una dintre părțile raportului juridic penal este statul, ca parte dominantă, determinând subordonarea individului, în sensul respectării normei penale, pentru asigurarea unui climat de ordine și armonie socială.

¹ Ion Oancea, *op. cit.*, pp. 11-12.

e. Legăturile dreptului penal cu alte ramuri de drept și cu științele penale. În cadrul sistemului de drept, dreptul penal nu se prezintă ca o ramură de drept izolată, ci prezintă o serie de interferențe cu numeroase alte ramuri de drept, atât din cadrul dreptului public, cât și al celui privat.

Astfel, legătura cea mai strânsă o prezintă dreptul penal cu *dreptul procesual penal*, căci ambele reprezintă două fețe ale aceleiași monede, și anume: dreptul penal este dreptul substanțial, material, în timp ce dreptul procesual penal este dreptul penal în acțiune. El dă eficiență juridică instituțiilor fundamentale din dreptul penal, care sunt: infracțiunea, sancțiunea și răspunderea penală. Fără prezența normelor dreptului procesual penal, ideea de sancțiune și aceea de răspundere penală ar rămâne instituții moarte ale dreptului penal, iar ocrotirea pe care dreptul penal dorește să o realizeze față de societate și membrii acesteia, fără obiect.

O strânsă legătură o mai prezintă dreptul penal și cu *dreptul execuțional penal*. În cadrul dreptului penal se regăsesc definite principiile și modul general de aplicare a pedepselor, atât a celor privative de libertate, cât și a celor neprivative de libertate. Cele două ramuri de drept se întâlnesc, mai ales, în domeniul sancțiunilor de drept penal și al aplicării acestora, precum și al cauzelor care înlătură răspunderea penală. Însă, dacă dreptul penal le analizează din punct de vedere al caracteristicilor și trăsăturilor specifice sancțiunilor penale, dreptul execuțional penal este mai mult interesat de aplicarea lor concretă și de impedimentele care se pot ivi în executarea lor.

Părăsind sfera disciplinelor penale, dar rămânând în cadrul dreptului public, dreptul penal prezintă conexiuni cu *dreptul constituțional*, de unde își extrage anumite principii, cum ar fi neretroactivitatea legii penale, legalitatea, egalitatea în fața legii penale sau aplicarea legii penale mai favorabile, cu *dreptul administrativ*, la care adaugă normele infraționale ce sancționează acele conduite ce depășesc sfera ilicitului administrativ, aceeași situație regăsindu-se și în raporturile cu *dreptul financiar și fiscal*, *vamal*, *dreptul mediului* sau cu normele *dreptului muncii*.

În ceea ce privește relația dreptului penal cu ramurile de drept ce intră în componența dreptului privat, cum ar fi *dreptul civil*, *dreptul comercial*, *dreptul familiei*, *dreptul concurenței*, pentru toate aceste ramuri dreptul penal este cel care ocrotește anumite relații sociale ce intră și în sfera de reglementare a acestor ramuri, cum ar fi patrimoniul, relațiile de ocrotire din cadrul unei familii, căsătoria, o serie de relații comerciale sau de concurență, incriminând doar acele fapte care prin realizarea lor aduc o gravă atingere valorilor sociale ce sunt în mod obișnuit ocrotite și protejate de normele respectivelor ramuri de drept amintite.

În ceea ce privește relația dreptului penal cu științele penale, amintim aici legătura strânsă ce s-a creat între dreptul penal și *criminologie*, această știință penală ajutând statul la formarea unei politici penale, prin observarea fenomenului infrațional din punct de vedere social și al cauzalității sale.

Dreptul penal se află într-o strânsă corelație cu *penologia*, ca știință ce se ocupă cu „studierea pedepselor și a celorlalte sancțiuni de drept penal, sub raportul

eficacității acestora în prevenirea și reprimarea faptelor periculoase, precum și în elaborarea unor propuneri de îmbunătățire a calității acestora”¹.

*Criminalistica*² este o altă știință penală cu care dreptul penal prezintă afinități, prin faptul că aceasta cuprinde ansamblul cunoștințelor despre metodele, mijloacele tehnice și procedeele tactice destinate descoperirii persoanelor implicate în săvârșirea de fapte penale și de prevenire a lor.

Medicina legală este de mare ajutor în cadrul procesului penal, prezentând o mai mare legătură cu dreptul procesual penal. Totuși, cu dreptul penal legătura se regăsește în special în cadrul infracțiunilor contra vieții, integrității corporale și sănătății, unde calificarea juridică a faptelor este dată de certificatul medico-legal sau de expertiza medico-legală.

2. Principalele școli și curente de politică penală

Deși faptele infracționale au existat de când lumea, ele nu au fost tratate și nu s-au bucurat de aceeași atenție de-a lungul secolelor.

a. Epoca Antică. În Antichitate, umanitatea nu era aproape de loc preocupată să înțeleagă scopul și rațiunea pedepsei. Legea generală pentru acele vremuri era Legea Talionului, „*ochi pentru ochi și dinte pentru dinte*”, având la bază *sentimentul răzbunării*. Legiuirile antice instituiă puține pedepse, pentru majoritatea faptelor penale, și nu erau preocupate de finalitatea pedepsei sau de ideea de vinovăție³. De asemenea, răspunderea penală nu era întotdeauna personală, de multe ori părinții sau rudele răspunzând pentru faptele penale ale copiilor sau apropriaților lor. Principala pedeapsă era cea capitală, aplicabilă pentru fapte care astăzi nu mai intră în sfera ilicitului penal, și nici chiar moral. Totodată, majoritatea pedepselor penale erau corporale. Faptele ce constituiau infracțiuni erau strâns legate de raportarea omului antic la divinitate.

Vom exemplifica în continuare situația pedepselor, cu menționarea unora dintre pedepsele din Antichitate.

De exemplu⁴, în Sumer, în epoca antică, pedepsele urmăreau aceeași lege ca și în cazul poporului evreu, și anume Legea Talionului. Mai preocupați de lege, de codificarea faptelor și a sancțiunilor aplicate acestora, sumerienii au rămas în istorie prin celebrul Cod al lui Hammurabi. Dreptul asirian prevedea pedepse ca înecarea sau arderea, dar admitea răscumpărarea sclavilor și urmărea să limiteze arbitriul judecătorilor.

În Egipt, în timpul Regatului Nou (1650-1085 î. Hr.), se aplica pedeapsa cu moartea pentru rebeliune, conspirație contra statutului, omucideri, viol și adulter feminin, iar judecătorilor corupți li se aplica pedeapsa capitală, fiind obligați să se sinucidă.

¹ Constantin Mitrache, Cristian Mitrache, *op. cit.*, p. 31.

² Emilian Stancu, *Criminalistica*, vol. I, Ed. Actami, București, 1997, p. 10.

³ Constantin Mitrache, Cristian Mitrache, *op. cit.*, p. 32.

⁴ Aceste prezentări sunt cuprinse în lucrarea *Criminologie, note de curs*, de Gheorghe Popa.

În cazul poporului evreu, în faza nomadă, legea supremă era „răzbunarea sângelui” sau „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior”, deci aceeași Lege a Talionului. Crima era pedepsită cu moartea, familia victimei trebuind să-l ucidă pe ucigaș sau pe un membru al familiei acestuia, neexistând ideea unei răspunderi penale personale. Odată cu trecerea la viața sedentară, se menține pedeapsa capitală pentru omucidere voluntară, răpirea de persoane, idolatrie sau sodomie. Se lua în considerare numai fapta săvârșită, consumată, conceptele de „tentativă” sau „complicitate” nefiind cunoscute. În atenuarea pedepselor capitale, la evrei intervin alte noțiuni juridice, cum ar fi ideea de premeditare, de circumstanțe atenuante, legitima apărare, ceea ce reprezenta un progres evident față de Codul lui Hammurabi.

În China Antică, regimul juridic chinez se caracterizează printr-un sistem de represiune penală extrem de sever: pedeapsa capitală (pentru bețivi – epoca Chang), sugrumarea, decapitarea, ruperea corpului în două, aruncarea vinovatului într-un cazan cu apă fiartă, loviturile de bici sau baston. Pedepsele erau extinse asupra întregii familii a vinovatului sau a vecinilor săi.

În America, o analiză semnificativă este reprezentată de civilizația aztecă. În cadrul acesteia, legile erau aduse la cunoștință în scris. Crimele capitale, pedepsite cu moartea, erau cele care contraveneau ordinii religioase, insulta adusă zeilor, furtul din incinta templelor, asasinatul, chiar dacă cel ucis era sclav, femeie adulteră ori persoane care se îmbătau public.

În Europa, lumea elenistică a reprezentat leagănul unei civilizații și culturi ce a dominat Epoca antică; în plus, a reprezentat una dintre cele mai înaintate și echilibrate „filozofii” de a pedepsi. În Grecia preistorică, masele revendicau legi scrise care să fie aplicate tuturor, în mod egal. Cei mai importanți legiuitori au fost Solon și Dracon, la Atena, Pittahos Lesbos, la Mitilene. Primul principiu stabilit era înlăturarea arbitrariului în administrarea justiției conform legilor scrise.

În epoca elenistică erau întâlnite drept pedepse cele pecuniare, exilul temporar sau definitiv, pierderea drepturilor civile, închisoarea și supliciile. Trădătorii și profanatorii locurilor sacre erau condamnați la moarte.

b. Epoca Medievală Timpurie și Medie se caracterizează printr-o accentuată întunecare a gândirii umane, reflectată în mai toate domeniile vieții sociale, inclusiv juridice.

Spre deosebire de Epoca Antică, în această perioadă nu mai întâlnim nicio legiuire importantă în domeniul dreptului penal, majoritatea pedepselor și infracțiunilor fiind rodul obiceiului. Totuși, o schimbare de atitudine există. Se trece de la răzbunare, ca fundament al răspunderii penale, la *expiățune*, ca urmare a influențelor religioase din epocă. Prin aplicarea pedepsei se urmărea ca infractorul să se „curețe” de vina ce o purta pentru fapta săvârșită, urmărindu-se totodată să se asigure exemplaritatea acesteia¹. Acum, noile idei despre vinovăție, păcat și expiațune sunt rezultatul influenței profunde a bisericii, și în special a celei catolice. Se accentuează caracterul

¹ Costică Bulai, Bogdan N. Bulai, *op. cit.*, p. 33.

retributiv al pedepselor, care sunt privite și ca mijloc de îndreptare a celui vinovat și ca o modalitate de abținere de la săvârșirea altor infracțiuni¹.

Finalul de Ev Mediu aduce cu sine mutații importante. Odată cu pătrunderea iluminismului și la nivelul dreptului se fac auzite o serie de voci care militează pentru schimbări radicale în sistemul infracțional și de sancționare.

Asemenea gânditori, au fost reprezentanții dreptului natural, ca Hugo Grotius sau Puffendorf, cei ai ideii de contract social, ca Thomas Hobbes, John Locke sau Jean-Jacques Rousseau, precum și spirite enciclopedice, dintre care amintim pe Voltaire. Din punct de vedere al dreptului rămâne celebră opera lui Montesquieu, „*Despre spiritul legilor*”, precum și cea a lui Cesare Beccaria, „*Despre infracțiuni și pedepse*” („*Dei delitti e delle pene*”), care, în mai puțin de 100 de pagini, propune 60 de reforme, de importanță capitală, cel puțin în domeniul dreptului penal².

Începând cu Beccaria, un nou drum se deschide, el punând bazele Școlii clasice de gândire penală și criminologică.

c. Școala clasică pornește de la ideile revoluției franceze de la 1789. În cadrul școlii clasice s-au remarcat Montesquieu, Beccaria, Rousseau, Bentham sau Feuerbach. Însă cel mai ilustru reprezentant rămâne Cesare Bonesana, Marchiz de Beccaria (1738–1794). În lucrarea „*Dei delitti e delle pene*”, pe care Beccaria o publica la vârsta de 26 de ani, acesta pune pe primul plan principiul umanismului ce ar trebui să răzbată dreptul penal și subliniază importanța prevenirii delictelor, anticipând astfel cuceririle dreptului penal modern; atacă virulent tirania și arbitrarul care dominau justiția italiană, pledând împotriva dreptului „divin” (inchizitorial) și în favoarea dreptului „natural” – oamenii au aceleași drepturi și obligații, fiind egali în fața legii. Opera lui Beccaria comportă două coordonate³:

- demolarea vechilor șabloane ale gândirii general-penale, prin faptul că pune pe primul plan umanismul și rațiunea, în fața unei violențe gratuite și lipsite de sens, și
- stabilirea principiilor de bază în vederea creării unei noi construcții legislative în dreptul penal (cum ar fi interesul general în ideea de a pedepsi, infracțiunea ca unic temei al răspunderii penale, principiul umanismului, principiul legalității).

Printre principalele sale idei, revoluționare pentru aceea vreme – să nu uităm că ne aflăm la final de Ev Mediu și la trecerea spre Epoca modernă –, multe dintre ele valabile și astăzi, s-au numărat:

- codificarea riguroasă a delictelor și pedepselor, precum și necesitatea elaborării unui cod de legi scrise, clare și accesibile. Beccaria promova și în concepția sa criminologică ideea liberului arbitru ca bază a puterii de a pedepsi. Conform acestei idei, individul prezintă posibilitatea de a decide între o conduită conformă sau contrară legii. Admițând existența liberului arbitru, trebuie să admitem că omul, pentru a se feri de a comite o infracțiune, trebuie mai întâi să cunoască legea care o prevede;

¹ *Ibidem*, pp. 33-34.

² Cesare Beccaria, *Despre infracțiuni și pedepse*, Ed. Rosetti, București, 2001.

³ Rodica Mihaela Stănoiu, *Criminologie – ediție revăzută și adăugită*, Ed. Oscar Print, București, 2006, p. 8.